

Literatura, qëllimi, dhe hipotezat

Mimoza Telaku, PhD

Çfarë është hulumtimi?

- Kërkim i njohurive
- Studim sistematik i një trendi apo ngjarje që përfshin mbledhjen e kujdesshme të të dhënave, prezantimin e tyre, analizimin dhe interpretimin e të dhënave kuantitative apo fakteve duke ndërlidhur të menduarit e njeriut me realitetin.
- “Hulumtimi ka të bëjë me definimin dhe ridefinimin e problemeve, formulimin e hipotezave apo zgjidhjeve të sugjeruara; mbledhjen, organizimin dhe evaluimin e të dhënave; realizimi i deduksioneve dhe arritja të konkluzioni; dhe testim i kujdesshëm i konkludimeve për të përcaktuar nëse këto konkluzione përshtaten me hipotezen.” ---- Clifford Woody
- Metodë sistematike e gjetjes së zgjidhjeve për problemet
- Tre komponentet e hulumtimit:
 - Pyetja
 - Procesi hulumtues
 - Përgjigjja

Shqyrtimi i literaturës

- Hulumtimi i literaturës është pjesë integrale e hulumtimit.
- Hulumtimet përkatëse dhe artikujt teorik ofrojnë një pasqyrë të përgjithshme të të menduarit dhe hulumtimit në temën/qështjen e caktuar.
- Hulumtimi i literaturës është esencial për të gjeneruar ide për temën e caktuar dhe cfarë nevojitet për t'u eksploruar edhe më tej.
- Fillon me hulumtim të literaturës nga aspekti më i gjerë i temës dhe përfundon me një temë tejet të fokusuar.
- Zakonisht hulumtimet e deritanishme na ofrojnë një pikënisje për atë se cfarë dihet për temën e caktuar dhe na ndihmon të identifikojmë se cfarë nevojitet të hulumtohet tutje. Duhet pasë në konsideratë edhe idetë hulumtuese të mëhershme të cilat janë lënë anash gjatë kohës.
- Bazat e të dhënave online (PsychInfo, Web of Science, Scopus, RefWorks, EndNote, etj.)

Qëllimet e hulumtimit

- Hulumtuesit duhet të arsyetojnë aspektet kyçe të hulumtimeve që i realizojnë.
- Hulumtuesit duhet të kuptojnë në mënyrë koherente se për çfarë qëllime do të shërbejë hulumtimi i caktuar dhe sa ka gjasë që hulumtimi i caktuar të kontribuojë në realizimin e qëllimit të hulumtimit.
- Qëllimi i hulumtimit duhet të jetë i artikuluar qartë në mënyrë që të jetë i kuptueshëm për të tjerët.
- Shpjegimi i relevancës së hulumtimit në lidhje me atë se çfarë është e njohur deri më tani (arritjet teorike dhe empirike në fushën e caktuar).
- Relevanca për për një kontekst më të gjerë p.sh. Institucionet, organizatat, bizneset, asociacionet, etj.
- Shembull: “Të ekzaminojë ndikimin e qëndrimeve të ngjashme në atraksionin ndërpersonal.”

Hipotezat

- Supozime punuese për gjetjet (rezultatet) e mundshme të hulumtimit
- Pohim i testueshëm për marrëdhënien/marrëdhëniet në mes dy ose më shumë variablave
- Shpjegon ndërlidhjen (raportin) e pritur në mes të dy apo më shumë variablave.
- Specifikon natyrën e kësaj ndërlidhjeje.
- Ndërlidhen me qëllimin/qëllimet e hulumtimit
- Nuk është e domosdoshme të jetë e saktë sepse është vetëm supozim

Shembull

- Variablat: 1) Atraksioni dhe 2) qëndrimet e njëjta
- “Nivelet më të larta të qëndrimeve të ngjashme cojnë në nivele më të larta të atraksionit.”
- “Njerëzit me qëndrime më të ngjashme do të kenë më shumë atraksionin në mes veti sesa njerëzit me më pak qëndrime të ngjashme.”
- “Qëndrimet më të ngjashme do të jenë më shumë të ndërlidhura me atraksion ndërpersonal”.
- “Qëndrimet e ngjashme janë të ndërlidhura pozitivisht me atraksionin ndërpersonal”.
- “Ndërlidhja në mes të qëndrimeve të ngjashme dhe atraksionit do të jetë më e lartë kur qëndrimet e caktuara janë më të rëndësishme.”

Llojet e hipotezave

- Modeli i Neyman–Pearson për testimin e hipotezave:
 - *Hipoteza zero*: “nuk ka ndërlidhje në mes variablave”
 - *Hipoteza alternative apo hulumtuese*: “elziston ndërlidhje në mes variablave”
- Llojet e hipotezave varësisht nga kahja e ndërlidhjes së variablave (ndërlidhjen pozitive ose negative):
 - Hipotezat me kahje të caktuar (parashihet kahja e ndërlidhjes së variablave)
 - Hipotezat pa kahje të caktuar (nuk parashihet kahja e ndërlidhjes së variablave)
- Llojet e hipotezave varësisht nga parashikimi i lidhjes shkakore:
 - Hipotezat shkakore: parashikojnë ndikimin e variablës së pavarur në variablën e varur (dizajnet eksperimentale)
 - Hipotezat jo-shkakore: parashikojnë vetëm ndërlidhjen e variablave (dizajnet jo-eksperimentale)

Burimet e të dhënave

- Të dhënat primare janë të dhëna të cilat mblidhen për herë të parë gjatë realizimit të hulumtimit për qëllim të projektit hulumtues. Pra, janë të dhëna “të freskëta”.
- Të dhënat sekondare janë të dhëna të cilat janë mbledhur nga dikush tjetër për ndonjë qëllim tjetër, jo për qëllim të projektit hulumtues, por shfrytëzohen për realizimin e projektit hulumtues. Këto të dhëna merren nga burime të publikuara ose të papublikuara.

Konstruktet/konceptet, variablat dhe nivelet e matjes së tyre

Mimoza Telaku, PhD

Konceptet/konstruktet

- Konceptet janë terma që njerëzit i krijojnë me qëllim të komunikimit dhe eficiencës.
- Konceptet janë pasqyrime mendore ose perceptime që përmbledhin ide të ngjashme, observime ose ndjenja.
- Konceptet janë shumë subjektive për shkak se të kuptuarit e tyre varion nga personi në person.
- Rrjedhimisht të pamatshme
- Në hulumtime konceptet quhen konstrukte. Konstruktet janë një pasqyrim më i fokusuar dhe duhet të operacionalizohen në terma të matshëm në mënyrë që të zvogëlohet apo eliminohet variacioni i të kuptuarit të konceptit të caktuar në mesin e respondentëve.

Operacionalizimi i hulumtimit

- Indikatorët/dimensionet janë komplet i kriterëve që reflektojnë konceptin. Indikatorët paraqesin dimensionet në mjet matës.
- Operacionalizimi: 1) Definimi i konstruktit, 2) identifikimi i indikatorëve (dimensioneve) dhe 3) konvertimi i indikatorëve (dimensioneve) në variabla. Ndonjëherë konstrukti mund të zëbërthehet direkt në variabla të observueshme.

Matja e konstruktit

Shembull i operacionalizimit

- Konstrukti: “të qënurit i/e pasur”
- Indikatorët: të ardhurat dhe prona
- Variablat për indikatorin e të ardhurave: paga mujore, qiramarrja, te hyrat e tjera financiare, etj.
- Variablat për indikatorin e pronës: shtëpi, veturë, anije, etj.

Variablat

- Cfarëdo karakteristike e cila ndryshon dhe mund të ketë më shumë se një vlerë. P.sh. Mosha, inteligjenca, motivimi, gjinia, etj.
- Variablat janë ide kyqe në hulumtim.
- Definohen me fjalë.
- Përfaqësojnë konceptin.
- Janë të matshme.
- Merr vlera të ndryshme apo të ndryshueshme.
- Ndryshueshmëria në: sasi, intensitet, shumë, lloj, etj.

Llojet e variablave

- Variabla e pavarur (e kriterit): variabla e presupozuar për të ndikuar në variablën e varur
- Variabla e varur (parashikuar): variabla e presupozuar për t'u ndikuar nga variabla e pavarur
- Variabla kontrolluese: nuk lejohet të ndryshohet në mënyrë të paparishikueshme gjatë eksperimentit
- Variabla konstante: mbahet konstant gjatë eksperimentit
- Variabla organizmike: mosha, gjinia, gjatësia, pesha, etj.

Variabla e observushme & variablat latente

- Variablat e observueshme mund të maten ose observohen drejtpërdrejt.
- Variablat latente nxirren në mënyrë indirekte me anë të metodave të analizës faktoriale. Kanë variacion të përbashkët. Përfaqësojnë konstruktin, ose dimensionet e konstruktit nëse konstrukti është shumëdimensional.

Përmbledhje e niveleve të matjeve

- **Nominale:** Përfshinë vetëm kategoritë e variablës, p.sh. gjinia.
- **Ordinale:** Përfshinë kategoritë e ranguar të variablës, p.sh. niveli i shkollimit
- **Intervale:** Përfshinë dallimet e njëjta në mes vlerave ranguese të variablës, por pa pikë fillestare natyrale ose pa zero absolute. p.sh. temperatura në shkallën e Celsiusit.
- **Proporcionale:** Përfshinë dallimet e njëjta në mes të vlerave ranguese dhe pikën fillestare natyrale ose zeron absolute, p.sh. mosha.

Llojet e variablave

- Variablat nominale: binominale (dy kategori) dhe multinominale (shumë kategori)
- Variablat kategorike: nominale dhe ordinale
- Variablat kuantitative: intervale dhe proporcionale (numrat ose vlerat që tregojnë nivelet e variablave)

Konstruktimi i mjeteve matëse të hulumtimit

Mimoza Telaku, PhD

Mjetet matëse në hulumtim

- Pyetsorët
- Testet
- Inventarët
- Shkallët e matjes
- Etj.

Mjetet matëse

- Shkalla e matjes: system klasifikues i graduar
- Teste të standardizuara për: qëndrimet, aftësitë, intligjencën, vetëvlerësimin, personalitetin, etj.
- Disa teste janë të dedikuara përpopullata të caktuara si p.sh. Testet klinike janë te dedikuara për popullatë të caktuar (individë të cilët vuajnë nga simptomat e depresinit).

Testet e standardizuara

- Konsistenca e rezultateve
 - Përdorimi i materialeve të njëjta
 - Procedura të shkruara të administrimit të testeve
 - Procedura të shkruara të përlogaritjes së pikëve
- Konsistenca e interpretimit
 - Të dhëna të standardizuara/normative nga një mostër reprezentuese e popullatës
 - Posedon të dhëna statistikore për shtrirjen dhe variabilitetin e të dhënave
Këto të dhëna paraqesin parametrat e popullatës për të cilën është standardizuar testi i caktuar.

Dimensionet (indikatorët) e mjeteve matëse

- Njëdimensionale
 - Korrelimi (ndërlidhja) i ajtemeve me njëra-tjetrën në një dimension të vetëm
- Shumëdimensionale
 - Më shumë se një dimension
 - Ajtemet të grupuara në dy apo më tepër grupe (dimensione)
 - Korrelim (ndërlidhje) të ajtemeve brenda secilit grup (dimensioni)

*Ajtemet janë njësitë përbërëse e mjetit matës. Mund të jenë në formë të pyetjeve, deklaratave, detyrave apo problematikave.

Konstruktimi i mjeteve matëse

- Njohuri për teorinë dhe hulumtimet relevante të konceptit/konstruktit që studiohet
- Reflektimi për karakteristikat e konceptit përkatës
- Përpilimi i mjetit matës në formë drafti
- Prova e mjetit matës (Pilotimi: mbledhja e të dhënave nga një mostër)
- Analiza e reliabilitetit (vlefshmërisë) nga të dhënat e mbledhura

Formulimi i ajtemeve

- Fjali të shkurtëra dhe të thjeshta
- Terminologji e përditshme
- Shmangia e përdorimit të gramatikës komplekse apo problematike
- Shmangia e pyetjeve udhëheqëse
- Aplikimi i gjuhës/terminologjisë së përshtatshme për popullatën e cila targetohet në hulumtim
- Pyetjet duhet të pasohen me alternativa të përgjigjeve.

Reliabiliteti dhe validiteti i mjeteve matëse

Mimoza Telaku, PhD

Reliabiliteti & Validiteti

- Reliabilitet: cilësia e të qënurit i besueshëm dhe konsistent
- Validitet: vlefshmëri/bazueshmëri
- Reliabiliteti dhe validiteti janë mjete me anë të të cilave e vlerësojmë vlerën e mjeteve matëse në psikologji.

Reliabiliteti

Reliabiliteti është (1) konsistenca e ajtemeve brenda mjetit matës dhe (2) konsistenca e mjetit matës në kohë të ndryshme.

- 1) Reliabiliteti i brendshëm është konsistenca e ajtemeve brenda mjetit matës.
- 2) Reliabiliteti në kohë të ndryshme është konsistenca e mjetit matës në kohë të ndryshme.

Reliabiliteti i brendshëm

- Reliabiliteti i brendshëm tregon si të gjitha ajtemet në mjetin matës masin konceptin e caktuar.
- **1. Reliabiliteti i ndarjes përgjysmë:** përllogaritja e bazuar në rezultatin e ajtemeve të ndara përgjysmë të korreluara me rezultatin e gjysmës tjetër të ajtemeve
- **2. Reliabiliteti çift-tek:** përllogaritja e bazuar në rezultatin e ajtemeve me numra çift të korreluara me rezultatin e ajtemeve me numra tek
- **3. Koeficienti Alfa i Cronbach-ut:** përllogaritja e reliabilitetit duke u bazuar në mesataren e të gjitha ndarjeve të mundshme përgjysmë.

Reliabiliteti në kohë të ndryshme

- Reliabiliteti në kohë të ndryshme tregon sa shkallët e matjes masin konceptin e caktuar në kohë të ndryshme.
- **Reliabiliteti testim-ritestim:** korrelacioni në mes të rezultatit të një mjeti matës të aplikuar dhe rezultatatit të mjetit matës të aplikuar më vonë.
- Mangësitë e këtij lloji të reliabilitetit:
 - Përvoja/të kujtuarit/ të mësuarit
 - Reliabiliteti i brendshëm
 - Ndryshimi i karakteristikave të subjekteve

Forma alternative e reliabilitetit

- Për të tejkaluar pengesën e “përvojës” në testim-ritestim të mjetit matës të njëjtë aplikohen mjete matëse të ndryshme në testim-ritestim që masin konstruktin e njëjtë.

Validiteti

- Validiteti ka të bëjë me evidencën që shkalla e matjes matë atë cfarë ka qëllim të matë.

Llojet e validitetit

- **1. Validiteti i dukjes:** Kontrollimi i secilit ajtem se a matë konstruktin e caktuar; Nga pamja e ajtemeve a duket që mjeti matës matë konceptin/konstruktin e caktuar
- **2. Validiteti përmbajtësor:** Kontrollimi i mjetit matës se a i përfshinë të gjitha karakteristikat e rëndësishme të konstruktit të catuar
- **3. Validiteti konkurues:** Verifikimi i mjetit matës se a korrelojnë të dhënat e mbledhura me mjet matës me mjetet tjera të matjes që matin konstruktin e njëjtë dhe që administrohen në të njëjtën kohë
- **4. Validiteti i grupeve të njohura:** Verifikimi se shkalla e matjes a jep rezultate të ndryshme për grupet që parashihen të kenë dallime në rezultat P.sh. Parashihet që testi i inteligjencës të jep rezultate më të larta të rinjve që vijnë në studimet në krahasim me ata që nuk vijnë në studimet.
- **5. Validiteti parashikues:** Verifikimi se a parashikon mjeti matës në mënyrë të duhur sjelljet në të ardhmen P.sh. Niveli i ndershmërisë dhe parashikimi i burgosjes në të ardhmen.
- **6. Validiteti diskriminues (dallues):** Verifikimi i mjetit matës se a jep rezultate të ndryshme në krahasim me rezultatet e një mjeti matës që mat konstrukt tjetër. Pra, a ka korrelacion (ndërlidhje) në mes të rezultateve të mjeteve matëse që matin konstrukte të ndryshme? Mungesa e ndërlidhjes në mes të rezultateve të mjeteve matëse të konstrukteve të ndryshme tregon validitet diskriminues.

Përzgjedhja e mostrës

Mimoza Telaku, PhD

Popullata e hulumtimit

Mostra

Çfarë është popullata e hulumtimit?

- Popullata e hulumtimit mund të definohet si përfshirje e të gjithë individëve me karakteristika të cilat synohen të studiohen.
- Për shkak se kemi shumë pak kohë, burime njerëzore, dhe mjete financiare për të mbledhur të dhëna/informata nga secili person në popullatë të hulumtimit, ne gjejmë një mostër sa më reprezentative (përfaqësuese) të asaj popullate të hulumtimit.

Çfarë është mostra?

- Mostra është një koleksion më i vogël i njësive nga një popullatë e hulumtimit që shfrytëzohet për të përcaktuar të vërtetën për atë popullatë të hulumtimit (Fied, 2005).
- Metodat e përzgjedhjes së mostrës në psikologji i referohen strategjive të përdorura për të zgjedhur një nëngrup individësh (një mostër) nga një popullatë më e madhe, për të studiuar dhe nxjerrë konkluzione për të gjithë atë popullatën.
- Pse duhet të përzgjedhim mostrën?
 - Burimet (koha dhe shpenzimet) si dhe ngarkesa e punës
 - Jep rezultate me një saktësi të caktuar që mund të llogaritet në mënyrë matematikore

Faktorët që ndikojnë në nivelin e përfaqësimit të popullatës së hulumtimit nga mostra:

- Mënyra e përzgjedhjes së mostrës
- Madhësia e mostrës
- Pjesëmarrja (niveli i gatishmërisë së individëve të përzgjedhur për mostër për të marrë pjesë në hulumtim)

Kur mund të fusni në mostër të gjithë popullatën e hulumtimit?

- Kur popullata e hulumtimit është shumë e vogël në numër
- Kur posedojmë burime të bollshme
- Kur nuk presim që të kemi një nivel të lartë të gatishmërisë së individëve për të marrë pjesë në hulumtim

Mënyrat e përzgjedhjes së
mostrës

Mostrat probabilitare

Mostrat e rastësishme:

- **Mostra e rastësishme e thjeshtë**

Secili pjesëtar i popullatës së hulumtimit ka gjasa të barabarta për t'u përzgjedhur në mostër p.sh. përzgjedhja në loto. Duket përzgjedhje ideale për shkak se nuk ka anshmëri në përzgjedhjen e pjesëmarrësve në hulumtim. Por, në të shumtën e rasteve është e pamundur të kemi listën e të gjithë anëtarëve të popullatës së hulumtimit dhe rrjedhimisht e pamundur të realizohet kjo përzgjedhje.

- **Mostra e sistematike**

Përzgjedhja e mostrës duke filluar nga një pikënisje e rastësishme në listën e individëve të të gjithë popullatës së hulumtimit. Nga pikënisja e rastësishme vazhdohet me përzgjedhje në bazë të intervaleve periodike të fiksuara (p.sh. çdo i dhjeti individ në listë pas caktimit të rastësishëm të pikës fillestare të shtatë në listë). Intervali periodik përlllogaritet paraprakisht në bazë të madhësisë së popullatës së hulumtimit dhe madhësisë së përcaktuar të mostrës.

- **Mostra multifazore**

Përzgjidhen së pari kategoritë e popullatës së hulumtimit në mënyrë të rastësishme dhe më pas përzgjidhen pjesëmarrësit e atyre kategorive në mënyrë të rastësishme, gjithashtu. P.sh. për një hulumtim që ka të gjithë punonjësit e një institucioni si popullatë të hulumtimit, së pari përzgjidhen në mënyrë të rastësishme disa departamente të një institucioni dhe më pas, në mënyrë të rastësishme, përzgjidhen punonjësit e departamenteve të përzgjedhura.

Mostrat e rastësishme të stratifikuara (shtresuara):

- **Mostra e rastësishme e stratifikuar**

Mostra e rastësishme e stratifikuar bëhet duke e ndarë të gjithë popullatën hulumtuese në grupe homogjene të quajtura strata (shtresa, klasa, kategori apo grupe). Më pas, në mënyrë të rastësishme përzgjidhen pjesëmarrësit për mostër në mënyrë proporcionale me përqindjen e tyre në popullatë të hulumtimit.

Mostra disproporcionale

Përfshinë mbipërzgjedhjen në numër të pjesëmarrësve për mostër nga stratat të cilat janë tejet të vogla në popullatën e hulumtimit, në mënyrë që të dhënat e mbledhura të jenë të analizueshme në aspektin statistikor. D.m.th. Përqindja e pjesëmarrësve të stratave të vogla është më e lartë në mostër në raport me përqindjen e tyre në popullatë të hulumtimit.

- **Mostra e grumbujve**

Ka të bëjë me përzgjedhjen e mostrës me bazë gjeografike. Fillimisht përzgjidhen zona të caktuara në mënyrë të rastësishme dhe më pas përzgjidhen pjesëmarrësit brenda zonave në mënyrë të rastësishme. P.sh. Përzgjedhja e lagjeve në një komunë dhe më pas përzgjedhja e banorëve në ato lagje.

Mostrat joprobabilitare

Mostra e parastësishme:

- Mostra e kuotave

Kjo mostër mbështetet në përzgjedhjen jo të rastësishme të një numri ose proporcioni të paracaktuar njësisish. Këto njësi quhen kuota. Caktohen kuotat, p.sh. për llojet e konsumatorëve sipas preferencave të ushqimit në një restorant (kuotat: ngrënës të mishit, vegjetarianë, veganë). Nëse kemi paracaktuar një mostër prej 600 pjesëmarrësve në hulumtim, për secilën kuotë përzgjidhen nga 200 pjesëmarrës. Përzgjedhja e pjesëmarrësve për secilën kuotë përfundon atëherë kur plotësohet numri i kuotës.

- Mostra e konvënueshme (aksidentale, e mundësisë)

Përzgjedhja e individëve më lehtë të qasshëm: miqtë, fqinjët dhe kalimtarët e rastit. Është e lehtë për t'u përdorur, por ekziston një rrezik i madh i paragjykitimit të hulumtuesit, sepse vetëm njerëzit pranë tij/saj ose të njohur për të kanë ndonjë shans për të qenë në studim, p.sh. Përzgjedhja e studentëve në eksperiment, përzgjedhja e klientëve në qendër tregtare.

Mostra e parastësishme (vazhdim):

- Mostra vullnetare

Kjo mostër përfshinë anëtarët e popullatës së hulumtimit të cilët e përzgjedhin vetveten për mostër. P.sh. Shpallja në rrjete sociale për pjesëmarrës në hulumtim.

- Mostra e “topit/ortekut të dëborës”

Përzgjedhja e subjekteve specifike të cilët referojnë persona me specifika të njëjta p.sh. përdoruesit e drogës referojnë përdoruesit tjerë të drogës. Kështu, grupi i mostrës rritet si një top/ortek dëbore që rrotullohet.

- Mostra e qëllimshme

Mostra e qëllimshme është një teknikë e përzgjedhjes së mostrës në të cilën hulumtuesi mbështetet në gjykimin e tij/saj për karakteristikat e caktuara kur zgjedh anëtarët e popullatës për të marrë pjesë në hulumtim. P.sh. Në studimin e adoleshentëve për përzgjedhjen e profesionit, përzgjidhen nxënësit e vitit të fundit në shkollë të mesme për përcaktimin e tyre në profesion.